

KİTAP ANALİZİ: YÜZ YILLIK AH! TOPLUMSAL
HAFIZANIN İZİNDE - 1915 DİYARBEKİR

Aytaç YILMAZ

Analiz No : 2015 / 11

28.05.2015

Kitap Adı: Yüz Yıllık Ah! Toplumsal Hafızanın İzinde - 1915 Diyarbakır

(İsmail Beşikci Vakfı Proje Çalışması)

Yazarlar: Adnan Çelik – Namık Kemal Dinç

Yayınevi: İsmail Beşikçi Vakfı – Ocak, 2015

ISBN: 978-605-9073-05-9

Dil: Türkçe

Sayfa Sayısı: 405

Adnan Çelik ve Namık Kemal Dinçin *Yüz Yıllık Ah* □ *Toplumsal Hafızanın İzinde* başlıklı kitapları, İsmail Beşikci Vakfı tarafından Ocak 2015te yayınlanmıştır. Bu kitap İsmail Beşikçi Vakfının Kürtler arasında 1915 soykırımının birbirlerine nasıl anlatıldığı ve kuşaklar arası nasıl aktarıldığı, gündelik ekonomik, kültürel ve sosyal hayatlarını nasıl etkilediğini Diyarbakır özelinde kişisel hayat hikâyeleri üzerinden anlatmayı ve kamuoyu ile paylaşmayı amaçlayan bir sözlü tarih projesi [1] olan Diyarbakır, Kürtler, 1915 konulu sözlü tarih projesinin bir ürünüdür.

2004 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesinden mezun olan Adnan Çelik, Selçuk Üniversitesinden Sosyoloji yüksek lisans derecesine sahiptir. 2013 yılından bu yana Paris EHESS Üniversitesinde Antropoloji alanında doktora çalışmalarına devam etmektedir. Bu süreçte Türkiyeli Gençler Anlatıyor: Sözlü Tarihin Geçmişle Yüzleşme, Toplumsal Uzlaşma ve Demokratikleşmeye Katkısı isimli bir projede görev almıştır.[2]

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden 2008 yılında mezun olmuş olan Namık Kemal Dinç ise yakın dönem Kürt tarihi ile ilgili olarak yaptığı bağımsız çalışmalarını sürdürmektedir. Namık Kemal Dinç halen İMC-TVde Tarih Defteri isimli bir program yapmaktadır.[3]

1915 Diyarbakır, on altı bölümden oluşmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, kitaba referans oluşturan projeye dair detaylar verilmiştir. Söz konusu projede, Diyarbakır il sınırları içinde ve birkaç tanesi de dışında olmak üzere toplam 60 kişiyle mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar, mülakat yapılan kişilerin kendilerini en iyi ifade ettiği dilde gerçekleştirilmiştir.

Birinci bölümde 1915te olanların yazarların gözünden nasıl görüldüğünü okuyuculara aktaran bir arka plan açıklaması bulunmaktadır. Bu bölüm, yazarlara göre, tehcir ve soykırıma giden Osmanlı politikalarını ve bu politikaların Diyarbakır ve çevresine nasıl yansıdığını anlatmaktadır.

Başlığı, *Osmanlı Devleti, Savaş ve Soykırım* □ *Vali Dr. Reşit ve Diyarbakırda Soykırımın Organizasyonu* olan birinci bölüm, yazarların ifadesine göre, konu hakkında okuyuculara kitabın inşa edildiği yapı hakkında bir ön bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Soykırımın gerçekliğini bir *apriori* (önsel) olgu olarak kabul eden yazarlar, soykırımın olgusallığı konusunda bir tartışmaya girmemekte, soykırım gerçekliğinin sorgusuz ve mutlak kabulü üzerinden sözlü tarih çalışmasında elde edilen verileri bu ön kabul üzerinden okuyuculara sunmaktadır. Zira birinci bölüm şu şekilde başlamaktadır.

Genel hatlarıyla belirtmek gerekirse: Soykırıma giden süreçte yönetim erkinin elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyetinin aldığı kararları ve kanunları, tehcir ve katliamların nasıl organize edildiğini, bu organizasyonda görev alan yetkililerin kararları ve kanunları nasıl uygulandığını değerlendireceğiz. Nihayet bu genel değerlendirmenin ardından ağırlıklı olarak Diyarbakırda soykırıma giden sürecin nasıl örgütlendiğini, soykırımın başlıca isimlerinden biri olan Dr. Vali Reşitin göreve getirilişini ve görev sürecindeki icraatlarını ele alacağız.[4]

İkinci bölüm ile on beşinci bölüm arasında, kitabın giriş bölümünde bahsedilen Diyarbakır geneli sözlü tarih çalışmasından elde edilen veriler üzerinden inşa ettikleri 1915 olayları ve Kürt-Ermeni ilişkileri hakkındaki anlatıyı okuyucuya aktarmaktadırlar. Bunu yaparken, Ermeniler ile Kürtler arasında gelişmiş olan bir toplumsal kurum olarak kirvelik, Kürtlerin 1915 olaylarına kendi yerel dillerinde verdikleri isimler, Kürt milis grupları, yerel sözel edebiyat örnekleri gibi konular üzerinde durmaktadırlar.

Son bölümde ise projeye katılım sağlayanların mülakatlarda sorulan sorulara verdikleri cevaplar ve anlattıkları hikâyeler ile kişilerin siyasi, sosyal ve ekonomik arka planlarını, sosyolojik bir analiz çatısı altında ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Yazarlar bu ilişkileri daha net açıklayabilmek için mülakat yaptıkları kişilerin ekonomik, sosyal ve siyasi konum ve duruşlarının sosyolojik bir analizini yapmıştır. Weberin ideal tip tanımının analiz aracı olarak kullanıldığı bu sınıflandırma yazarların görüşmecileri altı farklı kategoride toplamalarını sağlamıştır. Kendi ifadeleriyle çok net sınırlara sahip olmayan bu kategoriler şu şekildedir: (1) Mevcut Kürt hareketine angaje olan, ideolojik perspektifini benimseyen

ve aktif olarak hareketin siyaset alanı içerisinde yer alanlar; (2) daha çok eğitimli, politik ve uzun süredir milliyetçi Kürt siyaseti alanında mücadele yürütenler; (3) dindar ve muhafazakâr bir gelenekten gelen ve milliyetçi Kürt siyasetini benimseyenler; (4) büyük kısmı Türkmen olan, devlet geleneğine sadık ve ulus-devletin resmi tarih tezini benimseyenler; (5) 1915'i yaşamış tanıklardan dinleyen ve bunun üzerinden yorum yapan, konuyu insani boyutundaki sonuçları ile yorumlayan ve ağırlıkla kadınların oluşturduğu kişiler ve (6) bavfileh, yani müslümanlaştırılan Ermeni ailelerinin ikinci ve üçüncü kuşak bireyleridir.[5]

Kitapta dikkat çeken bir argüman, Ermenilerle Kürtlerin 1915 olaylarına kadar akrabalık bağına yakın bir ilişkiye sahip oldukları, 1915'te Osmanlı Devleti tarafından kandırılan Kürtlerin bu ilişkiyi bozduğu, ancak bundan bütün Kürtlerin sorumlu tutulamayacağıdır. 1915'ten sonra geçen 100 yılda, Kürtler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yaşananların, Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasında yaşananların benzerlikler taşıdığı, bu yüzden Kürtler ve Ermenilerin tekrardan yakınlaşabilecekleri bir platformun oluştuğu, ve yine bu yüzden Kürtlerin Ermenilerin iddialarını desteklediği de dikkat çeken bir başka argümandır.

Tartışma götürür ve belli bir siyasal perspektifin ürünü olduğu düşünülebilecek bu tür argümanların yanında, içerdiği analizler ve üzerine inşa edilen yapı itibarıyla da *1915 Diyarbakir* bazı çelişkilerden mustarip bir çalışma görünümünü vermektedir. Öncelikle, *1915 Diyarbakir*, içeriğinde belirtildiği üzere on altı bölümden oluşmakla beraber üç temel odak noktasına sahiptir. Bu odak noktaları şu şekilde özetlenebilir: 1) Okuyuculara ön bilgi olarak sunulan *Osmanlı Devleti, Savaş ve Soykırım* □ Vali Dr. Reşit ve *Diyarbakirde Soykırımın Organizasyonu* başlıklı birinci bölüm, okuyuculara verileri kendileri sorgulama şansı vermeden soykırımın gerçekleştiğini ve kitabın bu tez üzerine yazıldığını göstermektedir. Tarafsız bir zemin üzerine inşa edilmesi gereken bir sözlü tarih çalışmasının karşılıklı tezleri aktararak yorumu okuyucuya bırakması gerekirken böylesi bir giriş, kitabın tarafsızlığı bir yana şartlandırılmış bir siyasallığı sorgulatmaktadır. 2) Kitabın birinci bölümüne paralel şekilde, mülakatlar sonucunda elde edilen bütün verilerin, bellek hatıratları, şahsi anlatılar ve mekânlar bağlamında soykırımın gerçekliği üzerinden incelenmiş olması, kitap içinde birçok noktada verilerin taraflı bir yoruma maruz bırakıldığı güçlü izlenimini yaratmaktadır. 3) Mülakat yapılanların sosyal, siyasal ve ekonomik arka planları ile bellekleri arasında kurulmaya çalışılan Weberin ideal tip yorumlaması, hafızanın öznelliği ve ideal tip algısının çok soyut olması nedeniyle geçersiz görünmektedir.

Bu çerçeve içinde, kitabın genel olarak içine düştüğü çelişkiler şu şekilde özetlenebilir.

Mülakat yapılan kişilerin hiç biri 1915 olaylarına ilk elden tanıklık yapmamıştır. Bu çok önemli bir noktadır, çünkü mülakat yapılan kişilerin olaylara dair bellekleri kendilerinden önce gelen nesillerin onlara aktardığı, bir başka özne tarafından inşa edilmiş ve buna müteakip bireylerin güncel şartlar altından yeniden ve sürekli şekillendirdiği bir hafızadır. Ancak, yazarlar, bu türden bir hafızanın sürekliliğinin, bireylerin mekânla olan ilişkileriyle güçlendirilip, korunduğunu iddia etmektedirler. Bunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

Özellikle mekâna dayalı hafızanın direngenliği, soykırımın dile geliş hali olan olay anlatılarındaki hikâyelerin şiddet düzeyinin yüksekliği ve ortak yaşama dayalı tarihsel geçmiş ve iç içe geçmişlik hafızanın diri kalmasında, nesiller boyu aktarılmasında çok

önemli rol oynamıştır.[6]

Ne var ki, mekânın, hafızayla ilişkisi tartışmalı bir konudur. Mekân, tek başına bir hafızaya sahip değildir, onların bir hafıza kazanmasını sağlayan şey, bireylerin mekânlara yükledikleri anlamlardır. Doğal olarak mekânsal hafıza, toplumsal hafızanın bir yansımasıdır ve zaman içerisinde bireyin toplumda sahip olduğu konum, yer, siyasi bakış açısı gibi sebeplerle değişebilir. *Bir başka deyişle, toplumsal hafıza, dünden çok bugünün konusudur, dünden çok bugünü yansıtır.*[7] Yazarlar tarafından da hafızaya bir araç olarak sunulan ölüm mekânları, bugünün siyasetinde önem kazanan konulardan dolayı 1915 olaylarının hafızadaki sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Bu durumun dikkat çekici yanı, böylesi bir hafıza uyanışının ya da böylesi bir hatırlamanın, bugünkü siyasi literatürde konuşulan konulardan beslenen bir popüler hafıza olmasıdır. *Zira toplumsal hafıza tarihte gerçekleşmiş gerçek olaylar ile güncel sosyal ve siyasi ilişkiler/endişelerin bir sonucudur.* [8]

Bir nesil önce bu olayı yaşayanlar ya da olaylara birinci elden şahit olanların, bugün araştırmacılara sunulan ve kitapta görüşülenlerin ağızlarından sıklıkla dile getirilen bir soykırım algısına sahip olduklarını düşünmek zordur. Bu sebeple, dile getirilen soykırım ifadeleri aslında, görüşülen kişilerin yaptığı bir hafıza aktarımı değil, hafızalarında bulunan bilgiyi günümüz siyasi koşullarının etkisiyle yorumlamalarından kaynaklı olarak ideolojilerin toplumsal hafızaya etkisidir.

Yazarların, sözlü tarih çalışmasından edindikleri verileri analiz ederken içine düştüğü hatada buradan doğmaktadır. Hafızanın mekâna dayalı bir direngenlik kazanması anlaşılabilir, fakat bu direngenliği soykırımın kanıtı olarak yorumlamak, hafıza ile fikre aynı anlamı yüklemek yanlıştır. Görüşmecilerden elde edilen verilerin popüler hafıza kanallarından geçirilerek soykırımın ve Türklerin Kürtleri kullanması olarak sunulması, elde edilen ikincil, üçüncül hafıza verilerini, bir başka toplumsal hafıza süzgecinden geçirmek demektir. Böylesi bir hata kitabın sunumunda da kendini göstermektedir.

Bununla beraber, 1915te Diyarbakırda Kürtler-Türkler-Ermeniler arasında geçen olaylar ile cumhuriyet sonrası Kürtlerle Türkler arasında geçen olaylar arasında bir ilişki kurulması; bir başka deyişle, geçmişte Ermenilere karşı uygulanan politikaların bugün Kürtlere karşı uygulandığını ve olayların baş aktörünün eskiden Kürtler-Türkler iken bugün sadece Türkler olduğuna söylemek, tarihi sabit bir olgu olarak kabul edip, değişen toplumsal ve politik ilişkileri göz ardı etmenin yanında, açıkça, siyasal bir gündemin akademik olma iddiasındaki bir çalışmaya dayatılması anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, kitap 1915 olaylarını soykırımın tanımını yapmadan, bir soykırım olarak değerlendirmekte, elde edilen verileri soykırımın gerçekliği üzerine kurgulamakta ve bu sayede ikincil hatta üçüncül hafıza verilerini, popüler toplumsal hafızanın süzgecinden de geçirip okuyucuya sunmakta, böylece siyasi ideolojilerin sosyal bilimlere müdahalesinin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedilen ve kitaba kaynaklık eden projenin elde ettiği verilerin geçerliliğine dair yeterli bilgi olmadığından hakkında bir yorum getirmek mümkün değilse de, kitabın gösterdiği şeylerden biri de, sözlü tarih çalışmalarından elde edilen verilerin doğru analiz edilmediği durumlarda tarih bilimine katkı sağlamayacağıdır. Kitap, tarihi verilere sorgulayıcı bir anlayışla yaklaşması

gerekirken, başka bir tarihi iddiayı doğru kabul edip verilerini bunun üzerinden okuyucuya aktarmaktadır. Bu haliyle, Adnan Çelik ve Namık Kemal Dinçin bu çalışması, bir ön kabul üzerine inşa edilmiş tarih çalışmalarının bilimselliğinin, çalışmanın motivasyonunu teşkil eden ön kabul ve (siyasal) perspektifin gölgesinde kalacağını gösteren bir örnektir.

[1] İsmail Beşikci Vakfı İnternet Sitesi, Devam eden Projeler, 1915 Diyarbakır: Sözlü Tarih Projesi Özeti

[2] <http://www.1915diyarbakir.org/ekip/>

[3] <http://www.1915diyarbakir.org/ekip/>

[4] A. Çelik & N.M. Dinç (2015) Yüzyıllık Ah! Toplumsal Hafızanın İzinde □ 1915 Diyarbakır, İsmail Beşikci Vakfı: İstanbul s. 31.

[5] Ibid. s. 373

[6] Ibid. S 14-15

[7] T. K. Tuncel (2014) A Review of the Social Memory Literature: Schools, Approaches and Debates, Uluslararası Suçlar ve Tarih, Sayı:15, s. 97

[8] Ibid. S. 105

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: YILMAZ, Aytaç. 2026. "KİTAP ANALİZİ: YÜZ YILLIK AH! TOPLUMSAL HAFIZANIN İZİNDE - 1915 DİYARBEKİR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2015 / 11. Mayıs 28.

Eriřim Haziran 28, 2026. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/KITAP-ANALIZI-YUZ-YILLIK-AH-TOPLUMSAL-HAFIZANIN-IZINDE-1915-DIYARBEKIR>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

 @avimorgtr

 <https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır